

Kérchy Anna

Szegedi Tudományegyetem

Interjú az Erdődy-díjas Zsadányi Edittel

*Az Erdődy Edit-díj átadása Zsadányi Editnek
(2018. február 6.)*

Fotó: Csörsz Rumen István

Forrás: <https://iti.btk.mta.hu>

Zsadányi Edit habilitált egyetemi docens az ELTE Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszékén. 2009 és 2014 között a magyar irodalom és kultúra oktatója volt a Groningeni Egyetem Finnugor Tanszékén. Kutatási területei közé tartoznak a narratív elméletek, illetve a feminista és queer elméletek találkozásai, a női írók a huszadik században, a modern és posztmodern magyar és amerikai próza, a posztmodern kultúraelméletek, a posztumán irányzatok. Legfontosabb

monográfiái: *Krasznahorkai László* (Pozsony: Kalligram, 1999), *A csend retorikája: Kibagyásalakzatok vizsgálata huszadik századi regényekben* (Pozsony: Kalligram, 2001), *A másik nő: A női szubjektivitás narratív alakzatai* (Budapest: Ráció, 2006), *Gendered Narrative Subjectivity: Some Hungarian and American Women Writers* (Wien: Peter Lang, 2015), *„Bazsali, rezedá meg kisasszonycipő”: Kulturális másság feminista kritikai értelmezésben* (Budapest: Balassi, 2017).

Legutóbbi kötete, a *„Bazsali, rezedá meg kisasszonycipő”: Kulturális másság feminista kritikai értelmezésben* 2018 februárjában elnyerte az MTA BTK Irodalomtudományi Intézet Modern Magyar Irodalmi Osztályának Erdődy Edit-díját. A díj névadója, Erdődy Edit 1970-től négy évtizeden át dolgozott a Modern Magyar Irodalmi Osztály főmunkatársaként, a XX. század elejének magyar drámai irodalmát és az 1945 utáni magyar prózairodalmat kutatta, a Digitális Irodalmi Akadémia Mándy Iván- és Ottlik Géza szakértőjeként tevékenykedett. Az emlékére 2014-ben alapított kitüntetést az MTA Irodalmi Szakosztályának közössége az Erdődy és a Szabics családdal egyetértésben évente ítéli oda olyan kortárs irodalmi, színházi vagy irodalomtudományi teljesítmény elismeréseként, amely a humor, az ironia, a satíra, illetve a bevett evidenciákra való elfogulatlan rákérdezés eszközével a társadalmi megértés, a

szolidaritás és humánus értékeit segíti érvényesülni. A korábbi díjazottak közt szerepel Horváth Györgyi *Utazó elméletek: Angolszász politizáló elméletek kelet-európai kontextusban* című könyve (2014), Visy Beatrix *Szavakkal körbe* című tanulmánykötete (2015), és Bíró-Balogh Tamás *Könyvvel üzenek néked. Radnóti Miklós dedikációi* című munkája (2017). A díj Erdődy Edit személyiségére és munkásságára emlékeztető egyedi tárgy, amelyet a névadó lánya, Szabics Ágnes képzőművész készít, és amelyhez kísérő oklevél is tartozik. Interjúnkat e 2018-as szakmai elismerés alkalmából készítettük a díjazottal.

Mindenekelőtt a TNTeF Szerkesztősége és olvasói nevében szeretettel gratulálunk az elismeréshez. Biztató lépés a feminista irodalomkritika megkésett hazai kanonizációjának irányába, hogy a korábban díjazottak, az irodalomtudomány kulturális fordulata, a Nyugat nemzedékeinek lírája, illetve a Radnóti paratextus kutatásainak elismerése után a társadalmi nem tudomány kérdéseit irodalomtörténeti kontextusba helyező munkádra esett a választás. Első jelentős monográfiád 1999-ben Krasznahorkai László írásaiban az egyetemes pusztulás víziójához rendelt, gondolkodásunk alapkategóriáit átértékelő „emberi mélységperspektíva-teremtéssel” foglalkozott. Miképp vezetett az utad a posztmodern tudatnarráció vizsgálatától a női szubjektivitás és a kulturális másosság feminista narratológiai keretben történő értelmezése felé?

Érdekes módon, a magyarországi irodalomtörténeti diszkurzus jóval azelőtt kijelölte a helyem a „feminista” kategóriába, mielőtt még a kifejezetten feminista kritikai módszereket és kategóriákat alkalmaztam volna. A *Másik nő: A női szubjektivitás narratív alakzatai* a harmadik, és az első ilyen tárgyú könyvem, előtte inkább kontextusként volt jelen a Gender Studies. Krasznahorkai világában a kirekesztetteknek, a kilátástalan sorsúaknak, a szomorúaknak kifejezetten nagy szerep jut. A szövegek megalkotottsága, a bonyolult összetett mondatok, a ritmikus és metaforikus szerkezetek összetettsége és szépsége nemcsak ellenáll a reprezentált sivárságnak és kilátástalanságnak, hanem egy újfajta, mikroszkopikus kinagyítással megtanít minket egy másfajta látásmódra. A szegények prózája gazdagsággá változik a szövegvilágban. A kiszolgáltatottság megszólaltatása és az olvasó rögzített helyzetének kimozdítása az, ami átvezetett a női kiszolgáltatottság és női gazdagság, illetve a nemek szempontjainak figyelembevétele felé.

Krasznahorkai prózáját magát is kirekesztés érte (akkori is mostani) meglátásom szerint: a kilencvenes években a domináns magyar irodalomkritikai irányok nem voltak nyitott Krasznahorkai prózájának bizonyos posztmodern vonásai felé, felerősítették a modernség hagyományához kötődő funkciókat. Könyvemben lehetőségeim szerint igyekeztem árajzolni ezt a térképet, már csak azért is, mert az ilyen kategóriák sohasem ártatlanok, hatalmi-diszkurzív logikát működtetnek és képesek

hátrányos helyzetbe hozni művészi világokat és kutatói pozíciókat egyaránt. Ebben is közös vonást vélek felfedezni a Krasznahorkai művészete és az írók alkotásai között.

A „Bazsali, rezeda meg kisasszonycipő” Előszava szerint a kötet összeállításának szervező elve a hozzájárulás fogalma, a „ki tekinthető jó írónőnek, és ki nem?” kérdés felvetése helyett annak vizsgálata, hogy a női szerzők mit tettek hozzá a modern és posztmodern magyar irodalomhoz, illetve, hogy a feminista kritikai gondolkodásmód miképp vizsgálta felül az irodalomtudományos irányzatokat. Miben látod a női szépirok és a feminista irodalomkritika hozzájárulásának lényegét? (Milyen új kérdésfelvetések, kifejezésmódok, reprezentációs és értelmezési lehetőségek bizonyultak a legidőtállóbbnak, leggyümölcsözőbbnek? Vannak-e még lefedetlen területek, taburégiók?)

A kötet folytatja a feminista kritikának azt a hagyományos és mind a mai napig erős irányzatát, amely elfelejtett szerzőket és műveket igyekszik új megvilágításba helyezni. Ugyanakkor nem látom termékeny szempontnak annak bizonygatását, hogy egy adott szerzőt mennyiben tekintünk jó írónak vagy sem. A kánonkutatások már régen rávilágítottak arra, hogy egy szerzőt egy közösség mikor tekint jó írónak, az koronként és kultúránként változik. Ha egy mű folyamatosan erős pozícióban van, akkor is a különböző korok, érdekek és érdeklődések a mű különböző oldalát emelik ki. Abban az esetben is fontosnak tartom a női irodalom figyelembe vételét, ha nem tekintjük remekműveknek őket, hiszen a kultúránk alakulásához hozzájárultak. Nem az a célom, hogy még néhány szerzőt bekönyörögjek a meglévő kánonba, hanem inkább az, hogy a nemek szempontjainak tekintetbe vétele szélesítse ki az irodalmi mezőt, szélesítse ki irodalomfogalmunkat. Az utóbbi néhány évtizedben például a genderszemponatok tudatosítása jelentősen hozzájárult egy szélesebb értelmű és korszerű modernségfelfogáshoz, amely nemcsak esztétikai kérdésekre koncentrált, amelynek része a hétköznapi kultúra, a fogyasztói szokások, az életmód, a privát és publikus terek, a szabadidő, a turizmus, az életmód, az egészség, a test, a sexualitás, valamint a technológiai átalakulások: a rádió és a mozi szubjektivitásra gyakorolt hatásának tanulmányozása. Egy ilyen széles értelemben vett irodalom- és kultúrafelfogásban tágas kutatási terek, új, izgalmas kombinációk képzódhatnak meg, ebben a térben jut hely a másság és az azonosság, a nemi identitás különféle formáinak is, sőt egy újraértelmezett maszkulinitás-felfogás is beláthatóvá válik. A könyvemben igyekeztem efelé a felfogás felé tenni néhány lépést.

A narratológia központi terminusa a fokalizáció. Mi az, amit egy női író másként, más perspektívából lát, mint egy férfi író? Mennyiben általános nőirodalmi toposz

a kulturális marginalizáció, a perifériára szorultság létélménye, a kisebbségi pozícióból való visszabeszélés diszkurzív gyakorlata? Mennyire eredményesek a merev, autoriter, maszkulin ráció mesternarratívái ellenében körvonalazott, a fallogocentrikus diszkurzus alternatíváiként tételezett női testírás technikák, a korábbi könyveidben mélységükben vizsgált csend-retorika kibagyas-alakzatok vagy a menekvés metanarratíváinak performatív aktusai? Vannak-e olyan történetek, amelyeket a nők hitelesebben tudnak elmesélni, léteznek-e elidegeníthetetlenül kisebbségi elbeszélési módok? Releváns-e még egyáltalán a női irodalom kategóriája?

Nem merném azt állítani, hogy létezik egyfajta „női poétika” vagy női irodalom, hiszen nagyon könnyű ellenpéldákat találni. Kosáryné Réz Lolánál például kimutattam egy jellegzetes ismétlődéses, iteratív narratíva-felfogást, és ezt számos más női szerző esetében tapasztaltam különböző megjelenési formában. Hasonló elbeszélésmóddal viszont találkoztam Móricz Zsigmond esetében is. A legjobb megoldás az szerintem, ha tendenciákról és preferenciákról beszélünk. Az iteratív elbeszélés-formák kiválóan alkalmasak arra, hogy a női létezésben igen gyakori repetitív tevékenységről, például az ismétlődő kemény munkáról, a mindennapok monotóniájáról meséljenek és hogy ezek átélhető olvasói tapasztalattá váljanak. Másrészt arra is, hogy a célképzet, az önmegvalósítás esélye nélküli életben is rejlő boldogság és életöröm lehetőségét megmutassák. És persze új témákat is behoznak a női szerzők, folyamatosan írják át a privát és publikus terek határait, ami különösen fontos a nemek szemszögéből. A tabutémák sorozatát léptetik be az irodalom tehát a publikus diszkurzus területébe. A női szexualitás, a női vágyak átélése új témának számított a huszadik század elején, és ezt a sorozatot folytatják a mai szerzők- például a terhességmegszakítás, a vetélés, a test változásainak és betegségeinek nyílt bemutatása, kórházi viszonyok, a családon belüli erőszak, prostitúcióra kényszerítés témáinak megírásával.

Irodalomtörténész tevékenységed jelentős részét képezi a kánon-revizió, az elhallgatott, elhallgattatott alkotói hangok felerősítése. Vannak ezen a téren további terveid, várat-e magára bármely elhanyagolt női szerző életműve vagy szövegének feltárása?

A huszadik század első felének írónői esetében nem az a probléma, hogy kevesen vannak, hanem az, hogy átláthatatlanul sok műről van szó, hihetetlen mennyiségű szöveget hoztak létre a szerzők. Hasonló helyzetre világított rá a németországi kutatás. Ekkor az első lépés az, hogy létrehozunk egy bibliográfiát, legalább lássuk, milyen művek jöttek létre. A fordításról még nem is beszéltünk, pedig a női szerzők nagymértékben járultak hozzá a kultúrák közvetítéséhez egész Európában, nálunk is. Kutatócsoportok képesek csak ilyen mennyiségű szöveget elolvasni és persze sohasem szabad figyelmen

kívül hagyni a kérdést, hogy miért, milyen szempontból érdemes leporolni, újrakiadni egy művet, ki fogja azt vajon most, a jelenünkben elolvasni és miért. Biztos vagyok benne, hogy még rejtőznek olvasatlan kincsek a könyvtárak mélyén, csak jól meg kell találni a szempontokat, amelyek alapján érdemes megszólítani őket és amelyek képesek megszólítani minket. Ritoók Emma tevékenységét továbbra is érdemesnek tartom arra, hogy további kutatások tárgya legyen. Tormay Cecil pályafutása, például a *Napkelet* szellemiségének alakulása is érdemes további vizsgálódásokra a feminista kritikai szempontok bevonásával. Reméljük, egyszer majd kivonul a politikai erről a területről és akkor majd tisztábban lehet látni és nyugodtabb légkörben lehet kutatni.

Fontos nőirodalomtörténeti cikkeket jegyeztem „Író nők a századfordulón” és „Az önértelmezés alakzatai kortárs írónők műveiben” címekkel a Szegedy-Maszáék Mihály szerkesztésében 2007-ben megjelent A magyar irodalom története című, háromkötetes műben. Mi lett a kézikönyv online digitális formában is elérhető változatának, a VillanySpenótnak a sorsa? Mit gondolsz, milyen esélye van egy Magyar Nőirodalom Történet megírásának és publikálásának?

A Szegedy-Maszáék Mihály szerkesztette *A magyar irodalom története* című kötetben egyrészt megpróbáltam minél több női szerzőre és minél több munkára felhívni a figyelmet. Másrészt igyekeztem narratív poétikai összefüggésekre, jellegzetes elbeszélésmódokra rávilágítani, szemléleti-poétikai funkciókat előtérbe állítani, amelyek kutatásaim alapján gyakran fellelhetők női szerzők írásaiban, így gendermarkerekkel rendelkező élet- és irodalomszemléletet fogalmaznak meg. Örülök, hogy használható tanulmányt hoztam létre, látom, sokan hivatkozzák, és sok helyen tanítják. Örülök annak is, hogy azóta mennyi kiváló tanulmánykötet és önálló kötet, tanulmány és doktori értekezés született ezen a területen. Én részemről folytatni igyekeztem Fábry Anna, Kádár Judit, Sélley Nóra, Bollobás Enikő és még sok más kiváló kollégám munkáját. *Magyar Nőirodalom Történet*-et én kézikönyv formájában tudnék elképzelni, amely rendszerezi és röviden ismerteti a női szerzők, fordítók és kulturális tevékenységet végző szerzők teljesítményét. Ez a kézikönyv hasznos kiindulás lehetne egy adott szempontra fókuszáló kutatásnak, kutatócsoportok munkájának. Összefüggő, nagy narratívát nehezen tudnék elképzelni, egyrészt megismételne egy elkülönülést, másrészt nem áll olyan irodalomtörténetírás hagyomány, mint a magyar irodalomtörténetírás férfiszerzőkre koncentrálódó irodalomtörténeti mögött, harmadrészt a nagy narratívák alapkoncepciói megkérdőjeleződtek újabban. De ez csak az én véleményem, biztosan szívesen lapozgatnám és hasznosnak találnám, ha létrejönne.

Mi a véleményed Rákai Orsolya az Erdődy-díjad átadásakor elmondott laudációjában megfogalmazott aggályáról, miszerint „a mai Magyarországon immár pusztán az szubverziónak számít, ha elolvassuk Zsadányi Edit könyvének alcímét: „Kulturális másság feminista kritikai értelmezésben” — hiszen ennek a mondatnak mára minden egyes szava problematikusává vált, messze-messze túl (vagy innen) az evidencián.” Mi lehet a tétje a feminista narratológia kutatásnak a mai Magyarországon, mik az irodalomtudós nők lehetőségei és felelőssége itt és most?

Nagy szakadék van a tudományos kutatások és a társadalomban élő nézetek között a társadalmi nemeket illetően. Ennek egyrészt történelmi okai vannak, hiszen a húszas évektől az európai liberális eszmekörhöz köthető tendenciáktól jobboldali irányba, majd az államszocializmus alatt baloldali irányba tértek el magyarországi nőtörténeti folyamatok. A feminizmus második hulláma, amely a társadalmi-kulturális beidegződéseket és hátrányos megkülönböztetéseket kérdőjelezte meg, Magyarországon csak nyomokban jelentkezett. A kilencvenes években tértek vissza újra a feminista szemléletű elméletek. Tehát körülbelül hetvenéves folytonosság hiányzik, ezért is ilyen nagy az értetlenség a feminizmussal és a hozzá köthető kritikai irányokkal kapcsolatban. Másrészt a jelenlegi populista rezsim a feminista kutatásokhoz kapcsolódó valótlanságok terjesztésével mindent megtesz azért, hogy ez a szakadék egyre tovább mélyüljön. Ha a hatalom megtámadja a társadalmi nemek tanulmányát, azzal pontosan maga is aláátamasztja annak egyik legfontosabb állítását, miszerint a biológiai nemek nemcsak önmagukban értelmezhetők, hanem társadalmi konstrukcióként és kulturális beidegződésként be vannak ágyazódva a mindenkorai politikai-hatalmi viszonyokba.

Ebben a helyzetben szerintem két feladata van a feminista kutatóknak. Egyrészt minden áron követni kell a szakmánk egyre inkább a specializáció irányába mutató tendenciáit, másrészt igen fontos nagy figyelmet fordítani a tudományos ismeretterjesztésre; érdemes a szakma alapvető állításait közérthetően megfogalmazni és minden lehetséges fórumon eljuttatni a társadalom széles rétegeihez, hogy megérezzék az ebben az irányban rejlő felszabadító lehetőséget, örömet és energiát. Azt, hogy nemcsak hatalmi harcokról van szó, hanem a felelősség megosztásáról és a munkamegosztás újragondolásáról is. Azt, hogy a feminizmus nem elvesz valamit ettől a sokat szenvedett országtól, hanem csökkenti a szorongást, a bűntudatot és új lehetőségeket nyit nők és férfiak, bármilyen szexuális identitással rendelkezők, többségi és kisebbségi helyzetben élők számára egyaránt.

Engem mind a mai napig lenyűgöz a már említett, az önmegújításra képes életöröm, amellyel jó néhány író nő regényeiben találkoztam. Ez az életöröm azt sugallja, és azt tanítja nekem, hogy a női létezés egyik alapvető

jellemzője az, hogy célképzet és beteljesedés ígérete nélkül is képesek vagyunk minden nap újra kezdeni az életet; az utolsó lélegzetig, az utolsó sorig, amíg ki nem fogy a papír, nem adjuk fel.